

PROF. DR. FERİDUN NAFİZ UZLUK'UN TIP TARİHİ YÖNTEMBİLGİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ*

PROF. DR. FERIDUN NAFIZ UZLUK'S OPINIONS ON THE METHODOLOGY OF HISTORY OF MEDICINE

Ahmet ACIDUMAN**

Öz

Bu çalışmada Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un, halen tıp tarihi üzerine araştırma yapacak ve yazı yazacak olanlara yol gösterici olabileceği düşünülen, tıp tarihi yöntem bilgisi ile ilgili düşüncelerinin ve saptamalarının sunulması hedeflenmiştir. Bu amaçla Uzluk'un bazı makaleleri incelenmiş ve sonuçlar paylaşılmıştır.

•

Anahtar Kelimeler

Feridun Nafiz Uzluk, Tıp tarihi, Yöntembilgisi

•

Abstract

The aim of this study is to present Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk's opinions and determinations on the methodology of history of medicine, which would be the guide to researchers and authors related to history of medicine. Therefore, some articles by Uzluk were examined and results were shared.

* Bu yazı "Sivas Dârüşşifâsının 800. Yılı Anısına" 18-21 Ekim 2017 tarihleri arasında Sivas'ta düzenlenen XIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi'nde sunulan ve Yaşayan Konya Hafızası – İkinci Sohbetleri kapsamında 29 Eylül 2018 tarihinde düzenlenen "Feridun Nafiz Uzluk ve Uzluk Ailesini Anma Programı"nda tekrarlanan sözlü bildiriye temel almaktadır.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye, aciduman@medicine.ankara.edu.tr; ahmetaciduman@yahoo.com.

•

Keywords

Feridun Nafiz Uzluk, History of medicine, Methodology

GİRİŞ

Türk tıp tarihi araştırmalarının önemli isimlerinden ve Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi Enstitüsü (Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı)'nün kurucusu Prof. Dr. Nafiz Uzluk (1902-1974) öğrenciliği döneminden başlayarak tıp, tıp tarihi, Türk dili, Mevlevilik gibi çeşitli konularda hayatı boyunca çok sayıda eser vermiştir. Prof. Dr. Uzluk'un yukarıda adı geçen konular üzerine yazdığı makaleleri ve gazete yazıları, yayım için¹ toplandıktan, düzenlenme ve dizgileri yapıldıktan sonra, kontrol için okunmaları sırasında, Uzluk'un bazı makalelerinde tıp tarihi metodolojisi ile ilgili oldukça önemli bilgiler verdiği ve okuyucusuyla paylaşımlarda bulunduğu görülmüştür. Bu yazı ile Uzluk'un, halen tıp tarihi üzerine araştırma yapacak ve yazı yazacak olanlara yol gösterici olabileceği düşünülen, tıp tarihi yöntembilgisi ile ilgili düşüncelerinin ve saptamalarının sunulması amaçlanmış ve bunun için Uzluk'un bazı makaleleri ele alınarak incelenmiştir.

Türk Tarihi²

İlk örneğimiz, bir eserde kullanılan bir bilgi ya da bir resim için "kaynak gösterilmesi" konusunda Uzluk'un hassasiyetini göstermektedir.

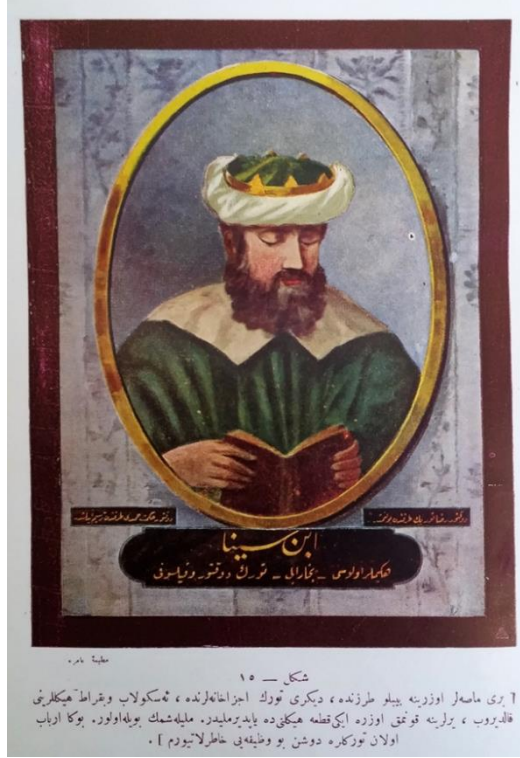
1924 yılında Konya *Babalık Gazetesi*'nde Bibliyografya köşesinde Dr. Rıza Nur'un *Türk Tarihi* adlı eserini tanıttığı yazısına koyduğu dipnotta, eserde yer alan İbn-i Sînâ resminin³ (Şekil 1) kaynağını göstermediği için kitabın yazarını açık bir şekilde eleştirmektedir: "*İbn-i Sînâ, yalnız Şark'ın ve Türk'ün değil, cihan-ı münevverenin muazzam dâhilerinden mümtaz bir şahsiyettir. Şark'ta "eş-şeyh" "er-reis" gibi isimlerle yâd edilen büyük hekim ve büyük filozof, Avrupalılarca "Avisen" namıyla söylenir ve Fransızca tıp tarih-i umumilerinde Türk doktorlarının hükümdarı diye yazıldığını iftiharla okuyoruz. Türk Tarihi'ndeki fotoğrafisinin altında şunlar okunuyor: "Doktor Rızâ Nûr Bey tarafından bulunmuştur," diğer köşede "Doktor Hikmet Hamdî*

¹ Feridun Nafiz Uzluk, *Toplu Makaleler I. Cilt-I. Kitap: Tıp Tarihi, I. Cilt-II. Kitap: Tıp Tarihi, II. Cilt: Mevlânâ, Mevlevilik ve Türk Dili, III. Cilt: Gazete Yazıları*, yay. haz. Ahmet Acıduman, Berna Arda, Ayten Altıntaş, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

² Feridun Nafiz, "Türk Tarihi", *Babalık*, 25 Ramazan 1342 / 28 Nisan 1340 [28 Nisan 1924], Yıl: 14, S. 1485, s.2.

³ Adı geçen resmin aslı siyah-beyaz bir gravür olup, bu gravürün bir örneği ("İbni Sina 981-1038") *Türk Tıp Tarihi Arşivi* (Yıl: 1, Sayı: 1, Mart 1935) dergisinde yayınlanmıştır. Adı geçen gravür Georg Paul Busch (ö. 1756) tarafından yapılmış ve 1720 yılında yayınlanmıştır. Georg Paul Busch, "Bildnis des Avicenna", *Digitaler Portrait Index*, <http://www.portraitindex.de/documents/obj/33702103>, Erişim tarihi: 12 Kasım 2018.

tarafından tersim edilmiştir." Başında yeşil bir takke, üzerinde beyaz ince bir sarık, siyah top sakal, gülğün bir sima, gözleri elleriyle yarı açık tuttuğu kitaba bakıyor. Yeşil cübbesinin yakası devrik ve beyaz bir kısımla çevrilmiştir. İlmî ve fennî bütün bahislerde mehz göstermek birinci şart iken mühmel bir kayıt ile açık bırakılan bu güzel tablo acaba nerede, Asya'da mı, Avrupa müzelerinde mi bulundu, bunu tasrih etmeleri icap etmez mi idi?"^{4,5}

Şekil 1. İbn-i Sîna - Hekimler ulusu – Buğharalı – Türk doktör ve feylesöfi (Doktör Rızâ Nür, *Türk Tarihî, Resimli ve Haritalı*, Cild I, Maḥba‘a’-i ‘Âmire, İstanbul 1924 M, 1342 H.)

Bir Türk Hekimi ve Tıbbā Dair Manzum Bir Eseri⁶

Feridun Nafiz Uzluk 1937 yılında Hasan Âli Yücel tarafından yayınlanan *Bir Türk Hekimi ve Tıbbā Dair Manzum Bir Eseri*⁷ adlı kitabın eleştirisini yaptığı yazısında tarih/tp tarihi metodolojisi açısından önemli bilgiler vermektedir.

⁴ Feridun Nafiz, *a.g.m.*, s.2.

⁵ Uzluk, *Toplu Makaleler*, C. III, s.77-78.

⁶ Feridun Nafiz Uzluk, "Bir Türk Hekimi ve Tıbbā dair Manzum Bir Eseri", *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, II/6 (1937), ss.45-52.

Yazının başında kitabın tanıtımını yaparken, sunulan bu tıbbi manzum eserin naşir [H. A. Yücel] tarafından IX. hicri yüzyılın ünlü şairlerinden Germiyanlı Sinan adı ile tanınmış olan Şeyhî'ye izafe edildiğini bildiren Uzluk, kitabın unvanının naşir tarafından *Kenzu'l-menâfi' fi ahvâli'l-emzice ve't-tabâyi'* (Mizacların, tabiatlerin hallerini bildiren menfaatler hazinesi) adıyla Bursalı Tahir Bey'in *Osmanlı Müellifleri* (C. 2., s. 255) adlı eserinde görüldüğünü^{8,9} söylemektedir.

Bundan sonra *Osmanlı Müellifleri* adlı eserin güvenilirliği konusunda bazı açıklamalar yapan Uzluk, bu eseri kendisinin de daha önce gördüğünü ve okuduğunu (ki Tahir Bey'in bu dönemde sağ olduğunu bildirmektedir), *Kenzu'l-menâfi'* nin eski dönemlerin, Germiyanlı Şeyhî zamanının fikir mahsulü olmadığını, adı geçen eserin İstanbul'da yerleşmiş herhangi bir kişinin hicri XI. yüzyılın ilk üçte birlik döneminde yazdığı bir manzume olduğunu iddia etmektedir.¹⁰ Yazının bundan sonraki kısmında da bu iddiasının delillerini ortaya koymaktadır.

Öncelikle Tahir Bey'e bu fikrini söylediğinde Tahir Bey'in kendisine "Esasen kitabımızda böyle sehivler, zuhuller çokdur. İkinci tab'ında düzeltiriz" dediğini, fakat emeline kavuşmadan vefat ettiğini bildirmektedir.¹¹ Uzluk, Tahir Bey'i "ülkemizde bugün yine hiç değişmeyen eleştirisiz anlayışın zorlamasıyla telifini ortaya koyduğu, her kitaptan, her isimden, her devirden şüphe göstermesini bilmediği ve bu nedenle de eseri hatalarla dolu olduğu"¹² için eleştirmektedir.

Eserin "tasavvufa, şiire, edebiyata, tarihe ait kısımlarının belki doğru olduğunu, ama tıbbî kısmının çok tehlikeli olduğunu" bildiren Uzluk, tıp tarihi ile uğraşan arkadaşlarına "daima Tahir Bey'in düşünsel tutsaklığında yaşadıkları için, onun hatalarını doğru gibi makalelerinde tekrar ettikleri" eleştirisini de getirmekte¹³ ve Hasan Âli Yücel'in de Tahir Bey'in yanlısına kandığını, bu

⁷ Hasan Âli Yücel, *Bir Türk Hekimi ve Tıbbı Dair Manzum Bir Eseri*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.

⁸ Feridun Nafiz, a.g.m., s.45.

⁹ "Şi'r ve inşâda şöhreti "Şeyhî", tababetde şöhreti de (Hakîm Sinân) dır. Kenzu'l-Menâfi' fi Ahvâli'l-Emzice ve't-Tabâyi' isminde bir eser-i tıbbîsi vardır. 804 târihinde istinsâh itdiği "Ney-nâme" (Beşiktaş) da (Yahyâ Efendi) Kütüphânesindedir. Bir de "Dureru'l-'Akâ'id ve Çururu kulli sâ'ik ve kâ'id" isminde Türkçe menşûr bir eseri vardır ki bir nüshası Hâlis Efendi Kütüphânesinde mevcûddur." Bursalı Mehmed Tahîr, 'Osmanlı Mü'ellifleri, İkinci Cild, Matba'a-i 'Âmirî, İstanbul 1333, s.255.

¹⁰ Uzluk, a.g.m., s.45.

¹¹ Uzluk, a.g.m., s.45.

¹² Uzluk, a.g.m., s.45.

¹³ "Abbasî deori etibbasından hiristiyani Ali Bin İsayı, Nizamüledoioye sahibi Sakızlı İsa efendinin babası göstermek, Konyalı hacı paşanın teshil ve müntahibi şifa kitaplarını gâh lâtince ve gâh Almancaya tercüme edilmiş diye yazmak ve daha buna mümasil hayli şeyler Osmanlı müelliflerinin göze çarpan büyük yanlışlarıdır." Uzluk, a.g.m., s.46. Ayrıca, "5 – Teshil – Şifâ'dan küçük Türkce tıbbi bir eser olub bununı da nüshaları mezkûr kütübhânelerde mevcûddur. Bu iki eser-i tıbbîniñ Almancaya terceme idildiği elsine '-i

nedenle de Germiyanlı Sinan Şeyhî'den iki yüzyıl sonra yazıldığı muhakkak bir eseri ona atfettiğini bildirmektedir.¹⁴

"Bu *tıbbî* manzume Germiyanlı hekimin değildir. Çünkü" diyerek yazdığı gerekçeler "tarihte tenkit (intikad-kritik)" ile bunda izlenen iki yol "dış tenkit" ve "iç tenkit" için örnek oluşturacak niteliktedir: "Bulunan üç nüshanın hiç birisinin başında *Kanz al Mana'fi fi ahval al amzicati va t tabayi li şeyhii Germiyani tabiri yoktur* [Yazar adının saptanması]; *nüshalardan yalnız İsmail Saib'e ait yazmanın tarihi vardır, o da 1096'dır* [Yazım tarihi]; *diğer iki yazma tarihsizdir. Her üçünün yazısı da yeni Osmanlı hattıdır* [Yazım tarihi-Yazının karakteri]; *yazıdan, tarihten, her şeyden daha mühim bir vasıf var ki değişmez: Üslûb, kelimeler, bir tek sözle şive* [Eserin dili, üslubu]; *Germiyanlı Şeyhi'ye yanlış olarak izafe edilen bu eser iki padişaha ithaf edilmiş olarak bulunmaktadır. Nüshanın birisindeki hükümdarın adı Ahmed, diğer ikisinin ki Murad'dır* [Eserin sunulduğu kişinin saptanması]."¹⁵

Uzluk, Hasan Âli Yücel'in Şeyhî'nin Çelebi Mehmed ve Murad II zamanlarında yaşadığını göz önünde bulundurduğunu, Ahmed adına ithaf edilen nüshada adı geçen Ahmed'in Bağdad hükümdarı Celâyerlerden Uveys oğlu Ahmed ya da Sivas Sultanı Kadı Burhaneddin Ahmed olduğunu iddia ettiğini, ama bunun yanlış olduğunu öne sürmekte, eserlerin ithaf edildiği kişiler olan Murad ve Ahmed'in kim olduklarını sorgulamaktadır. Uzluk'un yanıtı Ahmed'in Sultan I. Ahmed, Murad'ın da Sultan IV. Murad olduğudur.¹⁶

Uzluk, "kitabın muhteviyatı ile hiç meşgul olmayacağım"¹⁷ demekle birlikte, az da olsa bir "iç tenkit" yapmaktadır: "Esasen nazımı, *tıbbî* kitablardan okumuş, yine kitablardan bu manzumeyi derlemiştir. Yani tıbbın yalnız nazarî kısmını yalan, yanlış hecelemiştir. Umumî tıbdan hiç söz açmayabilir, zaten bu namda bir tabib bizim de meçhulümüzdür."¹⁸ Bir karşılaştırma yapılabilmesi için Sultan I. Ahmed döneminde yazılmış Lârendeli Derviş Siyahî'nin manzum risalesinden örnekler veren Uzluk, Siyahî'yi Şeyhî'ye bakarak daha üstün tutmakla birlikte, İbn-i Sînâ ile karşılaştırıldıklarında her iki kitabın içeriğinin de yüz güldürücü olmadığını bildirmekte, bilimin yaşayan bir şey olmasına karşın, bu iki eserde de canlı bir şey bulunmadığını söyleyerek¹⁹ yazısını şöyle sonlandırmaktadır: "Türk tıbbını tetkik

şarkîyye vâkıflarından Doctör (Hans Bart) cümle'-i ifâdâtındandır." Bursalı Mehmed Tahîr, 'Osmanlı Mü'ellifleri, Üçüncü Cild, Matba'a-i 'Âmire, İstanbul 1342, s.212.

¹⁴ Uzluk, a.g.m., s.46.

¹⁵ Uzluk, a.g.m., s.46.

¹⁶ Uzluk, a.g.m., s.46.

¹⁷ Uzluk, a.g.m., s.46.

¹⁸ Uzluk, a.g.m., s.46-47.

¹⁹ Uzluk, a.g.m., s.51.

edenlere, edecek olanlara hitab ediyorum: Emeklerinizin boşa gitmemesini istiyorsanız bulduğunuz kitabın müellifini iyice araştırınız. Onun kütüphanelerde müteaddid nüshalarını mukabele ediniz. Hüükümlerinizde aceleci olmayınız. Ağır fakat metin adımlarla ilerleyiniz. Kitabın muhteiyatında fevkalade bir şey buluyorsanız İbni Sinanın Kanununda, Razinin eserlerinde, علی ابن ربان الطبری [‘Alī ibn Rabbān eṭ-Ṭaberī] kitabında o mesele hakkında ne yazdıklarını araştırınız. Yeni muharrir onlar kadar bile meseleyi anlayamamış ise anlatamamış ise mukallid müellifi bırakınız, kütüphanelerin tozlu raflarında varsın duraklasın.”²⁰

Ölümünden 9 Yıl Sonra Ordu Hekimbaşısı Yapılan Bir Tabibimiz²¹

Uzluk bu makalesine Hamidiye Etfal Hastanesi'nin *Sâlnâmelerini* yayınlayan Dr. İbrahim Paşa'nın adı geçen eserlerde “Osmanlı tababetinin öğüneceği şeyler” başlığı altında tıp tarihi ile ilgili yazdığı makalelerine atıfta bulunarak başlamaktadır. Paşa'nın V. Seneye ait 1904 *Sâlnâmesinde* (s. 14-36) Hekim Abbas Efendi ile ilgili bir yazısını ele alan Uzluk,²² “İbrahim Paşa'nın Abbas Vesim için yazdığı methiyelerin ciddî tenkide tahammül edemeyecek kadar zayıf ve çürük”²³ olduğunu belirtmekte, “İbrahim Paşa'nın bütün saf, ilahi arzularına rağmen Tıp Tarihimiz esaslı temeller üzerine kurulamadı. H. Remzi, H. Hulki, Nuri Can, Osman Nuri, Galip Atalar bu önemli alanın hep kenarında dolaştılar”²⁴ diyerek hem İbrahim Paşa'ya hem de tıp tarihi ile uğraşan önemli yazarlara ciddi bir eleştiri getirmektedir.

Eleştirisini daha da ileri götüren Uzluk, Osman Şevki Uludağ'ın İbrahim Paşa'dan çok etkilendiğini bildirerek ve Uludağ'ın *Beşbuçuk Asırlık Türk Tababet Tarihi* (İstanbul, 1925, s. 59) adlı eserinde Abbas Vesim Efendi hakkında verdiği bilgileri eleştirerek, bu bilgilerin hangi kaynaklardan elde edildiğini sorgulamaktadır.²⁵

Yine Osman Şevki Uludağ'ın verdiği Abbas Vesim'in ölümünün 1175 yılı olduğu bilgisini kabul etmediğini bildiren Uzluk, Abbas Vesim'in ölüm tarihinin 29 Şevval 1173 = 13 Haziran 1760 olduğunu söyleyerek kanıtını da ortaya koymaktadır.²⁶ Uzluk, İbrahim Paşa'nın 1904 Hamidiye Etfal *Sâlnâmesinin* 19. sayfası satır 3 ve 4'ten alıntı yaptıktan sonra, Osman Şevki'nin İbrahim Paşa'nın

²⁰ Uzluk, a.g.m., s.51.

²¹ Feridun Nâfiz Uzluk, “Ölümünden 9 Yıl Sonra Ordu Hekimbaşısı Yapılan Bir Tabibimiz”, *Dirim*, XXVI/1-2, (1951), ss.18-25.

²² Uzluk, a.g.m., s.18.

²³ Uzluk, a.g.m., s.19.

²⁴ Uzluk, a.g.m., s.19.

²⁵ Uzluk, a.g.m., s.20.

²⁶ Uzluk, a.g.m., s.21.

bu yazısından ilham alarak *Beş Buçuk Asırlık Türk Tababet Tarihi*'nde²⁷ şu satırları yazdığını bildirmektedir: “*Vesim Abbas efendi, Dizanterinin sari olduğunu tamamen izah etmişti. Mağfur üstad, bu kanaatini bilhassa 1182=1769 senesinde vuku bulan (Türk-Rus) muharebesi takviye etmişti.*”²⁸

Uzluk, aynı eserin 206. sayfasına atıfla²⁹ şu bilgiyi de vermektedir: “*Abbas Vesim efendinin Reisületibba olduğu Türk ordusu, 1182 Hicrî senesinde Ruslarla sıkı bir harbe tutuşmuş idi.*”³⁰ Sonra da şu kritik soruyu yöneltmektedir: “*Peki, kıymetli kitabımızın s. 169 kezalik irtihali 1175 Şevvalinde göster[il]diğine nazaran...*”³¹ dediğinize göre ve bunun böyle olduğu yüzde yüz muhakkak iken nasıl oluyor da ölmüş bir adamı 7 sene sonra diriltip Ordu hekimbaşısı yapıyorsunuz. Hayret üstüne hayret! (Uzluk).”³²

Uzluk daha sonra “*Abbas Vesim Efendi 1173 yılında öldüğüne göre, vefatından 9 sene sonra 1182 Hicri tarihinde nasıl oluyor da Ordu Hekim başısı tayin ediliyor?*”³³ sorusunu kendisine sorarak araştırmakta ve şöyle söylemektedir: “*Ben İbrahim Paşanın Hamidiye Etfal Hastanesi Salnamesi 1104 senesi nüshasındaki bu kaydın sebebini araştırdım. Elde ettiğim sonuç Tıp Tarihimizle uğraşan ve uğraşacaklara ibret dersi teşkil eder bir durumdadır.*”³⁴

Uzluk İbrahim Paşa'nın neden yanlış olduğunu araştırarak, Vesim Abbas'ın *Düstür*'unun İstanbul'da iki yerde nüshası olduğundan bahisle, İbrahim Paşa'nın Beyazıt Umumi Kütüphanesi 4097 numaralı nüshasını tetkik ettiğini, bu nüshanın vaktiyle Gevrekzade Tabip Hasan Efendi'nin kitapları arasında bulunduğunu bildirmekte³⁵ ve “*Düsturun “Elkism al salis fi fesadi dafiati al miaiyye, al fasli al avval fi dosenterya” varak 195a illet bahsi varak 196 kenarında fotoğrafisini sunduğum haşiye notu var ki asıl metin yazısından başka bir hatla yazılmıştır. İşte Paşa bunu metinden*

²⁷ “*Vesim ‘Abbās Efendi, dizanterininin sārī olduğunu tamamen izāh itmişti. Mağfūr üstāz, bu kanā’atini bi’l-ħaşşa 1182 hicrî senesinde vukū’ bulan (Türk-Rus) muħārebesi takviye etmişti.*” ‘Osman Şevkî, *Beş Buçuk ‘Asırlık Türk Tababet Tarihi*, Matba’ a’-i ‘Amire, İstanbul 1341 – 1925, s.67.

²⁸ Uzluk, a.g.m., s.23.

²⁹ “*Vesim ‘Abbās Efendi’niñ re’isü’l-eṭibba oldığı Türk ordusu 1182 hicrî senesinde Ruslarla sıkı bir harbe tutuşmuş idi.*” ‘Osman Şevkî, a.g.e., s.206.

³⁰ Uzluk, a.g.m., s.24.

³¹ “*58 – Vesim ‘Abbās. - Kanbur Vesim diye meşhurdur. Pederi ‘Abdu’r-raħman bin ‘Abdu-İlah olub Dersa’adet’de tevellüd itmiştir. Terceme’-i hāl, kitāblarından tārīh-i vilādeti aīlaşlamamışdır. Ancağ (Düstür-ı Tıbb) ħātimesinde Dersa’adet’de kırk sene icrayı ṭabābet eylemiş olduğu bi’z-zāt yazdığına ve o vaktlerde ‘ilm-i ṭibbın otuz yaşından evvel ikmāl-i taḫşili mümkün olamayacağına, kezalik irtihālî 1175 senesi Şevvāl’inde gösterildiğine nazaran 1100 tārīhinde tevellüd itdiği mülāhaza olunabilir.*” ‘Osman Şevkî, a.g.e., s.169.

³² Uzluk, a.g.m., s.24.

³³ Uzluk, a.g.m., s.24.

³⁴ Uzluk, a.g.m., s.24.

³⁵ Uzluk, a.g.m., s.24.

sanarak makalesine almış, onu aynen kopya eden O. Ş. Uludağ bu suretle tezada düşmüştür.”³⁶ Uzluk bu konuda bir de şunu eklemiştir: “Gevrek Zade bu not’un altına ayrıca imzasını atmak suretiyle benim işimi hayli kolaylaştırmış oldu. Bundan başka İbrahim Pş., Gevrek Zadenin ta’lik kırması yazısında okuyamadığı bazı kelimeleri de benzeterek garip şeyler yazmış. Et bulamıyan askere midye vermek gibi. Düsturun Koca Rağıp Pş. Kitaplığında bulunan 946 numaralı nüshasında 1182 senesine aid bu haşiye yoktur.”³⁷

Yazının bundan sonraki kısmında Dr. İbrahim Paşa hakkından saygıdan başka bir hissi olmadığı gibi, Dr. O. Ş. Uludağ ile de herhangi bir ihtilafı olmadığını vurgulayan Uzluk, 3 /5 /1950 tarihinde genç bir tabipten aldığı mektuba atıf yaparak³⁸ hem Bursalı Tahir Bey’e³⁹ hem de O. Ş. Uludağ’ın *Türk Tababeti Tarihi*’ne (s. 155)⁴⁰ göndermede bulunmakta, “tamamile asıl ve esastan uzak” bir bilginin tekrar tekrar kopya edildiğini bildirmektedir.⁴¹ Uzluk, yazısını şu sözlerle sonlandırmaktadır: “Yazılacak makalelerin şundan bundan kopye değil, bizzat şahsî araştırmalarla meydana gelmesini istemek gibi meslek bağlılığım bu satırların yazılmasına vesile oldu. Huz mâ safâ, da’ mâ keder.”⁴²

Hekimbaşı Mustafa Behçet ve Eserleri⁴³

Feridun Nafiz Uzluk bu makalesinde de bir yazıda kullanılmak üzere “bir kaynaktan alınan ve tekrarlanan” bilginin doğruluğunun sınanması gibi tarih metodolojisi açısından çok önem taşıyan bir uygulama ile ilgili önemli bir örnek sunmaktadır.

³⁶ Uzluk, a.g.m., s.25.

³⁷ Uzluk, a.g.m., s.25.

³⁸ “VI-Birgi’nin Hızırlık mevkiinde medfun bulunan aslen Konyalı olup Hacı Pş. namile maruf Celâlüddin Hızır, Mısırdan tahsil göverek Aydın iline gelmiş, İsa bey devrinde yükselen büyük Hekimlerimizden olup Müntahap al Şifa, Teshil namındaki iki eseri Almancaya terceme edilerek Alman Üniversitesinde (fakat bu Üniversitenin adını yazmıyor) okunduğuna gör bu kitapları Almancasından okuyarak mı öğrenelim’ demektedir.” Uzluk, a.g.m., s.25.

³⁹ “5 – Teshil – Şifa’dan küçük Türkçe tıbbî bir eser olub bunuñ da nüshaları mezkûr kütübhanelerde mevcûddur. Bu iki eser-i tıbbiniñ Almancaya terceme idildiği elsine’-i şarkıyye vâkıflarından Doktör (Hans Bart) cümle’-i ifâdâtındandır.” Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., C. III, s.212.

⁴⁰ “Teshil-i Şifa – Türkçe yazılmış küçük bir eserdir. Hattı destiyle muharrer bir nüshası Umumî Kütüphanededir. Hans Barth tarafından Almancaya terceme edilmiştir.” Uzluk, a.g.m., s.25. Ayrıca, “2 - Teshil-i Şifa. – Türkçe yazılmış küçük bir eserdir. Hattı-ı dest-ile muharrer bir nüshası Kütübhâne’i ‘Umumîdedir. Doktör (Hans Bart) tarafından Almanca’ya terceme olunmuşdur.” ‘Osman Şevkî, a.g.e., s.155.

⁴¹ Uzluk, a.g.m., s.25.

⁴² Uzluk, a.g.m., s.25.

⁴³ Feridun Nafiz Uzluk, “Türk Tıbbiyesinin 748 inci Yıldönümü Dolayısıyla Hekimbaşı Mustafa Behçet ve Eserleri”, *Dirim*, XXIX/5-6 (1954), ss.142-150.

UzluK, Besim Ömer Paşa'nın *Nevsâl-i 'Âfiyet* adlı eserinde (Yıl II, Sene 1316/1900, s. 113) Mustafa Behçet Efendi'nin 90 yaşında öldüğünün bildirildiğini,⁴⁴ buna karşın Mustafa Behçet Efendi'nin hicri hesapla 61, miladi tarihle 60 yaşında öldüğünü bildirerek,⁴⁵ bu yanlışın nedenini sorgulamaktadır.

UzluK, Besim Ömer Paşa'nın *Nevsâl-i* bu bilgileri yazan kişinin Fatin'in *Şairler Tezkiresi* (1271/1855, s. 29-30)'nde yazan "sinni vasılı selâse ve sittin oldukta..."⁴⁶ bilgisinden yola çıkarak 60 anlamına gelen "sittini," 90 manasına gelen "tisin" şeklinde okuduğunu ve genç ölen hekimbaşını daha 30 yıl yaşlandırdığını⁴⁷ düşünmektedir.

Dr. Rıza Tahsin Bey'in *Mir 'ât-i Mekteb-i Tıbbiyye* (İstanbul, 1328/1912, C. 1. s. 5) adlı eserinde de aynı bilginin kullanılarak Mustafa Behçet Efendi'nin 90 yaşında öldüğünün⁴⁸ bildirilmesinden yola çıkarak,⁴⁹ Dr. Rıza Tahsin Bey'i ciddi olarak eleştirmektedir.⁵⁰ Tıp tarihi disiplininin eline kalem alan herkesin yazı yazabileceği bir alan olmadığını, böyle olduğunda bunun sonuçlarının vahim olacağını ileri sürmektedir.⁵¹ Bir başka deyişle UzluK'un tıp tarihinin profesyonel bir alan olduğu yönünde görüşü olduğunu söylemek mümkün görünmektedir: "Şu halde ilk Tıp tarihçilerimizden olan rahmetli Tahsin Bey de *Nevsâl-i Afiyet'ten* göçürdüğü kısmı kontrole tabi tutmuş. Malûm ya, Tıp Tarihi bu memlekette orta malı

⁴⁴ "1249 sene '-i hicriyyesinde 90 yaşında olduğu hâlde: "Hakîm başı idi Behcet Efendi gitdi 'uqbâya" mısra 'ımnî nâtiK olduğu vechle ircâ'ı emr-i celîline lebbeyk-zen icâbet olarak dâru-hâne'-i ebediye nakl-i vücûd eylemişdir." Besim 'Ömer, *Nevsâl-i 'Âfiyet - Sâlnâme'-i Tıbbî*, İkinci Sene, 451 Resm ve Şekli Hâvidir, 'Âlem Matba'ası - Ahmed İhsân ve Şürekâsı, İstanbul 1316, s.113.

⁴⁵ UzluK, *a.g.m.*, s.147.

⁴⁶ "sinîn-i 'ömri hadd-ı selâse ve sittine yakın olduğu hâlde iki yüz kırk tokuz senesi şehri-zî'l-hiccesinde Hakîm başı idi Behcet Efendi gitdi 'uqbâya mısra 'ı nâtiK olduğu vechle tekbir-zen 'arafât vefât olarak ruh-ı şerîfi mahmiyye '-i Üsküdar'da vâki ' kutbu'l- 'ârîfin Şeyh Naşühî Efendi türbesinde muntazır-ı rahmet bi-gâyât olmuşdur" Faîin, *Tezkire-i Hâtimeti'l-Eş'âr*, İstihkâm Alâyları Liğögrâfyâ Dest-gâhu, [İstanbul] 1271, s.30.

⁴⁷ UzluK, *a.g.m.*, s.147.

⁴⁸ "ve 1249 târihinde toKsan yaşında olduğu hâlde "Hakîm başı Behcet Efendi gitdi 'uqbâya" mısra 'ımnî nâtiK olduğu vechle vefat eylemişdir." Rızâ Tahsîn, *Mir 'ât-i Mekteb-i Tıbbiyye*, Kader Matba'ası, Dersa'adet 1328, s.5.

⁴⁹ UzluK, *a.g.m.*, s.147.

⁵⁰ Mustafa Behçet Efendi'nin yaşı ile ilgili olarak verilen *Mir 'ât-i Mekteb-i Tıbbiyye*, de verilen yanlış bilgi, eserin Prof. Dr. Aykut Kazancıgil tarafından eklerle yayına hazırlanan *Tıp Fakültesi Tarihçesi* (*Mir 'ât-i Mekteb-i Tıbbiyye*) adlı baskısında, ilgili yere eklenen dipnotla düzeltilmiştir. "Son derece önemli bir kişi olan Mustafa Behçet Efendi (1774-1834) 90 yaşında vefat etmemiştir. Burada bir hesap yanlış vardır. Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. F. N. UzluK: Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi Ankara 1954. Yine önemli kişiliği dolayısıyla bkz. Ek-I." Binbaşı Elhaç Rıza Tahsîn, *Tıp Fakültesi Tarihçesi* (*Mir 'ât-i Mekteb-i Tıbbiyye*), Cilt I-II, eklerle yayınlayan: Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Özel Yayınlar, İstanbul 1991, C. I, s.4.

⁵¹ UzluK, *a.g.m.*, s.148.

olmuş, her eline kalem alan bu sahada yazı yazmaya kendinde yetki ve etki görmüştür. Bunun feci neticeleri birçoklarını yanılmış, faraza 1173 yılı Şevvali sonunda = Haziran 1760 da ölen Hekim Abbas Vesim'i tam 9 yıl sonra diriltip Ordu Hekimbaşısı olarak takdim eden bir Tıp Tarihi elimizdedir."⁵²

Bundan sonra "tıp tarihi" ile uğraşan gençlere "ikincil kaynaklardan" aldıkları bilginin doğruluğunun kontrolü için "asıl" ya da "primer" kaynakları incelemelerini öğütlemektedir: "Bu satırlarla ne Besim Paşa'nın Nevsal'ine o bilgiyi Fatin'den aktaran zate çatmak, ne de Rıza Tahsin gibi her gün müracaat ettiğimiz pek değerli kitapları yazan üstada söz söylemek isteriz. Hayır onlara karşı yalnız saygı ile bağlıyım. Ancak sevinçle görüyorum ki gençlerimizden Tıp Tarihimize merak edenler, yeni çıkan Tıp Dergilerinde bu alana dair makale yayınlayanlar var. İstiyorum ki bugünün şartlarını, zihniyetini taşımayan o kitaplardan bilgi alırken, acaba bir yanlışlık var mı diye asıl kaynakları incelemeyi de unutmasınlar."⁵³

SONUÇ

Feridun Nafiz Uzluk, eleştirel bir düşünce yapısına sahiptir. Kitap ya da makale okurken bunu eleştirel bir şekilde yapmakta, bunun sonucunda, varsa, kitap ya da makalede olan anomalileri/yanlışları fark etmektedir. Çok okumuş olması, pek çok konuda bilgi sahibi olması, tarih/tıp tarihi metodolojisi bilgisine hâkim olması, yazıları metodolojik olarak değerlendirmesinde ona yardımcı olmuş olmalıdır.

Bilimsel yazılarda kaynak gösterimine çok önem veren Uzluk, kaynaksız bilgiyi ciddiye almamakta ve böyle bir durumu eleştirmekte ve eleştirilerini de kaynak göstererek yapmaktadır. Alıntı yapılırken mutlaka alınan bilgilerin doğruluğunun kontrol edilmesi gerektiğini bildiren Uzluk, bu kontrol yapılmadan alınan bilginin kullanılmasını da ciddi bir şekilde eleştirmektedir. Bu yazı hazırlanırken Uzluk'un verdiği kaynaklar ile sayfa numaraları kullanıldığında, onun bahsettiği bilgilere ulaşma olanağının bulunduğu görülmüştür.

Türk Tıp Tarihi'yle uğraşan kişilerin "alanın profesyoneli" olması gerektiğini düşünen Uzluk'un en büyük temennisi Türk Tıp Tarihi'nin sağlam temeller üzerine yapılması ve gelişmesidir.⁵⁴ *Ortaçağ Eczacılık Tarihine Kısa Bir Bakış ve İlk Bitkisel Droglar Hakkında*⁵⁵ başlıklı eser için kaleme aldığı eleştiri yazısında⁵⁶

⁵² Uzluk, a.g.m., s.147-148.

⁵³ Uzluk, a.g.m., s.148.

⁵⁴ Uzluk, "Ölümünden sonra", s.20.

⁵⁵ Sarım Çelebioğlu ve Ö. Turhan Baytop, *Ortaçağ Eczacılık Tarihine Kısa Bir Bakış ve İlk Bitkisel Droglar*, Farmakognozi Enstitüsü Yayınları, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1948.

asılsız, yanlış ve abartılı bilgi içeren yayınların “*Türk Tıp tarihimiz için faydalı sonuç vermeyeceği*”⁵⁷ kanısında olan Uzluk’un, bu nedenle suskun kalmadığını, bunlara karşı itirazlarını ve düzeltmelerini açık olarak bilimsel makalelerle yapma yoluna gittiğini söylemek olanaklı görünmektedir.

⁵⁶ Feridun Nafiz Uzluk, “Orta Çağ Eczacılık Tarihine Kısa Bir Bakış ve İlk Bilgisel Droglar Eseri Hakkında”, *Dirim*, XXIII/12 (1948), ss.277-280.

⁵⁷ Uzluk, a.g.m., s.279.

KAYNAKÇA

- [Akalin] Besim Ömer, *Nevsâl-ı Âfiyet - Sâlnâme'-i Tıbbî*, İkinci Sene, 'Âlem Matba'ası - Ahmed İhsân ve Şürekâsı, İstanbul 1316.
- Binbaşı Elhaç Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, Cilt I-II, (eklerle yayınlayan: Prof. Dr. Aykut Kazancıgil), Özel Yayınlar, İstanbul 1991.
- Busch, Georg Paul, "Bildnis des Avicenna", *Digitaler Portrait Index*, <http://www.portraitindex.de/documents/obj/33702103>, Erişim tarihi: 12 Kasım 2018.
- Bursalı Mehmed Tâhir, 'Osmanlı Mü'ellifleri, İkinci Cild, Matba'a'-i 'Âmire, İstanbul, 1333.
- Bursalı Mehmed Tâhir, 'Osmanlı Mü'ellifleri, Üçüncü Cild, Matba'a'-i 'Âmire, İstanbul 1342.
- Çelebioğlu, Sarım ve Baytop, Ö. Turhan, *Ortaçağ Eczacılık Tarihine Kısa Bir Bakış ve İlk Bitkisel Droglar*, Farmakognozi Enstitüsü Yayınları, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1948.
- Faṭn, *Tezkire-i Hâtimeti'l-Eş'ar*, İstihkâm Alâyları Liṭöğrafyâ Dest-gâhu, [İstanbul] 1271.
- "İbni Sina 981 - 1038", *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, c. I, Mart 1935, S. 1, s.-.
- Rızâ Nür, *Türk Târîhi, Resimli ve Harîtalı*, Cild I, Maṭba'a'-i 'Âmire, İstanbul 1924.
- Rızâ Taḥsîn, *Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiyye, Kader Matba'ası*, Dersa'âdet 1328.
- [Uludağ], 'Osman Şevkî. *Beş Buçuk 'Aşırılık Türk Tabâbet Târîhi*, Matba'a'-i 'Âmire, İstanbul 1341 - 1925.
- [Uzluk], Feridun Nafiz, "Türk Tarihi", *Babalık*, 25 Ramazan 1342 / 28 Nisan 1340 [28 Nisan 1924], Yıl: 14, S. 1485, s. 2.
- Uzluk, Feridun Nafiz, "Bir Türk Hekimi ve Tıbbı Dair Manzum Bir Eseri", *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, c. II, 1 ci Teşrin 1937, S. 6, s.45-52.
- Uzluk, Feridun Nafiz, "Orta Çağ Eczacılık Tarihine Kısa Bir Bakış ve İlk Bilgisel Droglar Eseri Hakkında", *Dirim*, c. XXIII, Aralık 1948, S. 12, s.277-280.
- Uzluk, Feridun Nâfiz, "Ölümünden 9 Yıl Sonra Ordu Hekimbaşısı Yapılan Bir Tabibimiz", *Dirim*, c. XXVI, Ocak - Şubat 1951, S. 1 - 2, s.18-25.
- Uzluk, Feridun Nâfiz, "Türk Tıbbiyesinin 748 inci Yıldönümü Dolayısıyla Hekimbaşı Mustafa Behçet ve Eserleri", *Dirim*, c. XXIX, Mayıs - Haziran 1954, S. 5 - 6, s.142-150.
- Uzluk, Feridun Nafiz, *Toplu Makaleler I. Cilt-I. Kitap: Tıp Tarihi, I. Cilt-II. Kitap: Tıp Tarihi, II. Cilt: Mevlânâ, Mevlevilik ve Türk Dili, III. Cilt: Gazete Yazıları*, (yay. haz. Ahmet Acıduman, Berna Arda, Ayten Altıntaş), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.
- Yücel, Hasan Âli, *Bir Türk Hekimi ve Tıbbı Dair Manzum Bir Eseri*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.